RELEGATIO BY EDICTUM PERSONALE

Coca DORICA
PhD, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iaşi

Abstract: The causes of the Ovidian exile are embodied in two words; carmen et error. The present study insists on the term error which includes a plurality of circumstances that constituted the profasis of the Ovidian exile, occurring after many other situations that preceded it. The analysis follows Ovidius - adulescens, then Ovidius - poeta, Ovidius - amicus.

Keywords: Ovidius, Augustus, exile, carmen et error, poetry, culpa.

Dacă în privinţa primului termen, *carmen,* lucrurile s-au lămurit, în ceea ce-l priveşte pe *error,* ele sunt extrem de complexe, pierzându-ne parcă într-un labirint din care nu ştim dacă vom mai ieşi.

Greşeala de care pomeneşte Ovidius nu este o greşeală anume, aşa cum reiese din diferite studii asupra cauzelor exilului, ci se concretizează într-o pluralitate de circumstanţe care au constituit profasisul exilului ovidian. De fapt, poate fi o anume greşeală, dar ea survine după multe alte situaţii care au precedat-o.

Ovidius – adulescens.

Ovidius învăţase arta oratoriei la şcolile celor mai vestiţi retori din Roma, făcuse călătorii de studii la Atena, patria culturii şi a artei, fusese numit triumvir, decemvir şi centumvir şi-şi îndeplinise cinci ani aceste sarcini administrative şi judecătoreşti, dar se eschivase de la serviciul militar şi nu numai, dispreţuia activitatea militară şi cea din Forum. Deşi mai erau mulţi alţi tineri care făcuseră la fel, el era în vizorul tuturor, trebuia să fie un exemplu pentru ceilalţi, era exponentul lor.

În versuri pe care le citea în cercurile literare chiar se lăuda cu asta şi punea curajul unui ostaş mai prejos de succesele unui soldat al lui Cupidon:

N-am luat cu- asalt o cetate de zid şi de şanţ ocolită;
Pentru-o frumoasă luptai, dragostea să-mi cucresc.[1]
Eu sunt de-asemeni ostaş al lui Cupido, printre atâţia;
Dar sub stindardele lui nici strop de sânge nu vărs.[2]

Însuşi Augustus venea uneori şi asculta lectura versurilor, dar putea afla de la un partizan al politicii sale sau chiar dintr-o copie a glumei lui spirituale care circula de a doua zi în tot oraşul. După cum i-a spus tatăl în adolescenţă, cariera militară era una din cele trei posibilităţi pentru un tânăr remarcabil roman. Pe deasupra, Augustus ducea susţinut o politică de reînviere a vechiului spirit militar al strămoşilor, deoarece tineretul care pe vremea bătăliei de la Actium era la vârsta copilăriei, nu trăise nici războaiele civile, nu văzuse pericolele de prăbuşire prin care trecuse imperiul şi nu ştia

[1] *Amores*, II, 12, v. 505-506.
[2] *Idem*, v. 525-526.

ce înseamnă viaţa dură a războiului, viaţa retrasă cu renunţările ei, viaţa în spiritul tradiţiei, responsabilităţile în arena publică, morala sobră a familiei romane de odinioară, năzuinţa spre gloria armelor în taberele legiunilor din ţinuturi îndepărtate ale Asiei sau ale Rinului. În campania lui de restaurare a vieţii societăţii romane, Augustus trebuia să încadreze legiunile cu ofiţeri superiori proveniţi din familii patriciene şi ecvestre, dar, fiii acestora, crescând într-o perioadă de pace, de tihnă, de bunăstare şi civilizatie, nu doreau decât plăceri, plimbări, diverse distracţii, ospeţe, aventuri, toate acestea în incongruenţă cu dezideratele augustane.

Putem lua în consideraţie o primă greşeală a lui Ovidius, una aproape inofensivă.

Ovidius- *poeta*.

Ca poet, Ovidius îşi dădea seama că nu poate intra în rândul celor care-l elogiau pe Augustus, întrucât nu întotdeauna cei ce-l susţineau pe împărat, ce-i susţineau măsurile şi legile impuse, erau sinceri, lipsiţi de siniubire, duşmănie, râvnire.

În poezia de tinereţe, Ovidius, chiar din *Amores,* intră într-un oarecare dezacord cu Augustus, *de facto*, cu măsurile luate de el, învăţând tinerele fete căsătorite cu bărbaţi mai bătrâni să-i trădeze. Tocmai de aceea, la publicare *Ars amandi* nu a fost acuzată de niciun *hybris,* dar în momentul în care Augustus a constatat că legile sale nu au niciun efect pozitiv, că sunt chiar ironizate în poezii, a aruncat deodată culpa pe Ovidius, pe opera lui.

După cum era obiceiul vremii, exilatul putea să adreseze o *libellus defensorius,* care, în cazul lui Ovidius, este cea trimisă din Pont, *Tristia,* II. Aici Ovidius îşi foloseşte toate cunoştinţele sale de retorică pentru a-l convinge, a-l impresiona, a-l mişca sufleteşte pe Augustus, după cum spunea Cicero despre sarcinile oratorului ideal: *docere/probare, delectare/conciliare, movere/flectere.*[3] Tocmai de aceea scrie în versuri acest memoriu, nu în proză, cum se obişnuia, pentru că în acest mod reuşeşte el mai facil să-şi pledeze cauza. Însă toate eforturile sale au fost în zadar.

Ovidius – *amicus.*

În calitate de prieten din anturajul Iuliei, fiica lui Augustus cu Scribonia, cea de-a doua soţie a lui, Ovidius o compătimea pe aceasta, deoarece tatăl său, după ce o măritase de foarte tânără cu nepotul său, Marcellus, şi acesta murise, o căsătoreşte cu prietenul său cel mai bun, cu douăzeci şi patru de ani mai în vârstă decât ea, Marcus Agrippa. Nu e nimic neobişnuit dacă avem în vedere faptul că aşa era moda vremii, până se vor opune femeile acestor reguli nedrepte. La fel i-a căsătorit şi pe fiii Liviei, din interes politic de această dată: pe Tiberius cu Vipsania Agrippina, fiica prietenului său intim, acelaşi Marcus Agrippa, iar pe Drussus cu Antonia, fiica surorii sale Octavia şi a lui Antonius, nici el nu s-a căsătorit altfel decât tot din interes. Augustus avea douăzeci şi cinci de ani, iar Livia nouăsprezece şi era căsătorită cu un nobil bătrân, de foarte veche spiţă, adversar al lui Octavianus, care i-o cedase cu uşurinţă, deşi avea deja pe Tiberius de patru ani şi era însărcinată cu Drusus de şase luni, iar Scribonia, soţia lui Augustus, era şi ea însărcinată, născând în ziua în care a adus-o pe Livia la palat, în anul 38 a. Chr.. Bătrânul soţ al Liviei i-a dat-o şi cu zestre apreciabilă şi a venit şi la sărbătorirea

[3] Cicero, *De oratore*, II, 27, p. 115.

căsătoriei, ştiind că Livia se va implica în treburile politice ale lui Octavianus, spre câştigul vechii nobilimi romane. Augustus avea nevoie de o asemenea legătură conjugală, deoarece Livia se trăgea din cele mai vechi şi ilustre familii ale Romei, adică din familia lui Appius Claudius Caecus, cel care, cenzor în 312 a. Chr., construise Via Appia şi primul apeduct din Roma, din familia lui Tiberius Grachus sau Lucullus, cuceritorul Asiei. Octavianus era un recent înnobilat, bunicul său fiind un simplu cămătar, aparţinând clanului plebeu al Octavilor, iar tatăl său, bucurându-se din tinereţe de mare avere şi reputaţie, crescut în opulenţă, a obţinut cu uşurinţă funcţii publice şi le-a onorat cu succes. Se căsătorise cu Atia, fiica lui M. Atius Balbus şi a Iuliei, sora lui Iulius Caesar. După încheierea preturii, a guvernat, prin tragere la sorţi, Macedonia.[4] Însă romanii socoteau aristocraţia de sânge singurul titlu legitim al puterii, iar Octavianus rămânea în acest caz cu origine obscură, căsătoria cu Livia introducându-l în rândul vechii aristocraţii şi îndreptăţindu-l să preia puterile extraordinare vizate.

Revenind la Iulia, Marcus Agrippa, soţul ales pentru ea de Augustus, nu numai că era cu mult mai în vârstă, dar, cum era de aşteptat, avea cu totul alte gusturi, alte viziuni despre viaţă. El era ocupat tot timpul cu treburile publice, era auster şi sobru, ei îi plăceau petrecerile, luxul, dar şi literele şi arta. Astfel, aprecia versurile lui Ovidius mai mult decât pe ale celorlalţi poeţi ai vremii. Voioasa Iulia era mereu înconjurată de tineri spirituali şi rafinaţi. Ovidius se afla printre ei, ignorând sau ironizând prin opera lui legea adulterului dată de Augustus.

În anul 12 a. Chr., Marcus Agrippa moare, la cincizeci şi unu de ani, iar Iulia rămâne cu cei patru copii: Livius şi Caius, adoptaţi de Augustus, Agripina şi Iulia Minor, iar la câteva luni îl naşte şi pe Agrippa Postumus, înfiat şi el de bunicul lui. Iulia avea douăzeci şi şapte de ani şi conform legii *de maritandis ordinibus* trebuia să se mărite, iar Augustus găseşte din nou cea mai bună variantă, pe Tiberius, fiul Liviei, căsătorit acum cu Vipsania Agrippina, fiica lui Marcus Agrippa, pe care o iubea nespus, dar trebuia să respecte cele poruncite de Augustus. Oricum Livia lupta prin toate mijloacele pentru ca Tiberius să-i urmeze la tron lui Augustus, care credea că prin această căsătorie se va mai aplana conflictul dintre cele două importante femei ale Romei. Dar Iulia, în ciuda tuturor legilor, îşi urma dorinţele, având în jurul ei vechi prieteni intimi, printre care şi Iulius Antonius, fiul fostului triumvir Antonius, pe care Augustus îl ţinea în casa de pe Palatin şi care în unele momente, probabil se gândea că tatăl său putea fi stăpânul lumii, că prietena lui intimă este fiica asasinului familiei sale. Cu acesta şi cu Sempronius Gracchus, alt vechi prieten al ei, se afişa în public, alegând ca loc al orgiilor chiar Forul.[5]

Tiberius, cu o fire total opusă ei, nu a mai suportat, neputând nici măcar s-o repudieze sau s-o denunţe pe fiica lui Octavianus, şi a părăsit Roma, plecând în insula Rhodos, după ce mai aflase că Iulia pregăteşte pe fiul său Caius pentru a-i urma la tron lui Augustus. Partidul susţinătorilor Iuliei câştigă teren, chiar şi în faţa împăratului, în detrimentul lui Tiberius.

[4] Suetonius, *Viețile celor doispezece Cezari,* Editura RAO, București, 1998, p. 58.
[5] Ovidiu Drimba, *Ovidiu Marele exilat de la Tomis*, Editura Saeculum, București, 2001, p. 123.

Livia înțelege că trebuie să dea o lovitură de proporţii împotriva Iuliei cea care avea trei contracandidaţi la domnie, în defavoarea lui Tiberius. Adună probe despre vinovăţia ei, i le prezintă lui Augustus, amenințându-l că dacă nu ia măsuri aspre o va denunța, precum spune legea, pretorului. În aceste condiţii, Augustus aplică legea dată de el însuşi, împotriva propriei şi unicei lui fiice, exilând-o pe viaţă, în anul 2 a. Chr., la treizeci şi şase de ani, în insula Pantelleria, unde a plecat şi mama ei, Scribonia, cu ea şi a stat acolo până la moarte. Prietenii săi apropiaţi sunt ucişi, alungaţi din oraş sau urmăriţi atent.

Ovidius nu este nici ucis, nici alungat, ci, probabil, urmărit cu vigilenţă. Este o altă situaţie hazardată, compania unor persoane suspuse, după cum va spune şi el în operă.

În anul 2 p. Chr., Livia reuşise să-l readucă pe Tiberius la Roma, dar acest lucru nu-i asigura viitorul. Iulia fusese exilată, în schimb cei cinci copii ai ei, rămaşi sub ocrotirea şi dragostea bunicului lor, reprezentau în continuare o ameninţare pentru Livia, care caută mijloace de a-i îndepărta. Ei crescuseră, Lucius era în drum spre legiunile din Spania şi, la Marsilia, după o scurtă boală, moare, urmat la mai bine de un an de Caius, ucis de o rană superficială. Coincidenţă sau nu, chiar Tacitus vede (*sine ira et studio)* în aceste întâmplări tragice implicarea Liviei. Ovidius nu scapă ocazia de a scrie în cartea I din *Metamorphoses,* v. 147: *Crudele mame vitrege pregătesc otrăvuri aducătoare de moarte ...,* versuri care ajung şi la urechile Liviei.

Este din nou pentru Ovidius un dezavantaj, în afara faptului că acum era în anturajul tinerei Iulia, nepoata lui Augustus, în mijlocul cercului ei de prieteni eleganţi, scriitori, artişti, poeţi. Aceasta ia locul mamei ei, şi în conflictul cu Livia, şi în privinţa luxului (îşi făcuse o vilă somptuoasă), şi în privița adulterului. Fusese măritată cu Aemilius Paulus, dar acum avea legături intime cu Decimus Iunius Silanus, un tânăr dintr-o veche familie aristocratică.

Singurul rival al lui Tiberius rămăsese Agrippa Postumus. Acesta iubea şi el banchetele, jocurile, femeile, dezmăţul. Amândoi o moşteneau pe mama lor, iar Livia îi reamintea aceasta împăratului cu diferite ocazii şi în diverse formulări, până când Augustus, la şaptezeci de ani, hotărăşte că trebuie să lase peste milenii dovada că interesele statului sunt mai presus decât cele personale: exilează pe amândoi nepoţii, tot pe viaţă, pe Iulia, nepoata lui dragă, de numai douăzeci şi trei de ani, şi pe Agrippa Postumus, ultimul său urmaş direct, în insula Planasia. Îl exilează din Roma şi pe iubitul Iuliei, Iunius Silanus. La ce ne mai puteam aştepta, în privinţa lui Ovidius? Se săvârşise sacrificiul suprem: fiica şi cei doi importanţi nepoţi erau exilaţi pe viaţă. Voia să-i exileze pe toţi cei din compania Iuliei, numai că unii erau ori din familii foarte vechi, ori oameni politici cu funcţii importante în stat şi atunci, în decembrie anul 8 p. Chr., hotărăşte să exileze pe exponentul acestor oameni importanţi, pe cavalerul, pe poetul Publius Ovidius Naso. Printr-un *edictum personale* Augustus îl condamnă la *relegatio, de facto,* într-un loc îndepărtat care nu mai figurase până atunci în lista oficială a oraşelor şi insulelor destinate relegaţilor, la Tomis, unde poetul a ajuns abia la sfârşitul lunii martie a anului următor.

Dacă în tinereţe, cum am spus mai sus, Augustus a avut nevoie de propagandă, de ajutorul marilor literaţi ai vremii, spre sfârşitul vieţii nu mai are nevoie de ei şi-i

consideră nedemni de a-i fi prin preajmă. Astfel, Ovidius este una din primele victime ale tiraniei principelui. Spre bătrâneţe, Augustus devine din ce în ce mai moral, mai religios, ţinând foarte mult la legile date de el, considerându-le cele mai însemnate din timpul domniei sale. Deşi altă dată îi iertase chiar şi pe cei care voiseră să-i ia viaţa, acum devine necruţător şi crud, loveşte fără îndurare în oricine îndrăzneşte să se împotrivească legilor lui, mai ales în cei mai apropiaţi. Putem să-l considerăm şi pe Ovidius în calitatea sa de prieten apropioat al împăratului, pedepsit şi el pe viaţă, deşi speranţa sa de a fi iertat nu s-a stins până la moarte, nici chiar după moartea lui Augustus şi venirea la putere a lui Tiberius.

BIBLIOGRAFIE:

Ovidiu, *Opere*, Editura Gunivas, *Heroide, Amoruri, Arta iubirii, Remediile iubirii, Cosmetice.* Traducere de Maria-Valeria Petrescu, Bucureşti, Minerva, 1977. *Metamorfoze,* traducere de Ion Florescu. Revizuirea traducerii şi note de Petru Creţia, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1959. *Fastele,* Traducere de Ion Florescu şi Traian Costa. Note de Traian Costa, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1965. *Tristele, Ponticle,* Traducere de Theodor Naum, Bucureşti, Univers, 1972, Colecţia Aetra, Chişinău, 2001.
Cicero, *De oratore,* în *Opere alese,* Editura Univers, Bucureşti, 1973.
Drimba, Ovidiu*, Ovidiu Marele exilat de la Tomis*, Editura Saeculum, Bucureşti, 2001.
Suetonius, Vieţile celor doispezece Cezari, Editura RAO, Bucureşti, 1998.